

Studieloopbaanbegeleiding in het hbo: mogelijkheden en grenzen

Marinka Kuijpers & Frans Meijers

**De Haagse Hogeschool
Januari 2009**

Management Samenvatting

Studieloopbaanbegeleiding is ‘hot’ in het hoger beroepsonderwijs. Het wordt door alle hogescholen ingezet als het belangrijkste instrument om studenten tot grotere zelfsturing te brengen. Er zijn dan ook in de afgelopen jaren flinke investeringen in studieloopbaanbegeleiding gedaan, maar deze investeringen lijken tot op dit moment nauwelijks te renderen. Studenten zijn niet positief over de geboden studieloopbaanbegeleiding. Uit kwalitatief onderzoek blijkt dat studenten nauwelijks weten wat reflecteren precies is; zij leggen geen verbinding tussen de leerstof en zichzelf en zien reflectie te ervaren als een verplicht nummer. Alle reden dus om na te gaan hoe studieloopbaanbegeleiding in het HBO op dit moment functioneert, wat de resultaten ervan zijn in termen van loopbaancompetenties en welke leeromgevingen gunstig zijn voor loopbaanleren.

In het rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het loopbaanleren onder 4820 studenten en 371 studieloopbaanbegeleiders, afkomstig uit diverse studierichtingen van 11 hogescholen. Onder loopbaanleren verstaan wij het leerproces waarin studenten gaandeweg zelfsturend worden wat betreft hun (studie)loopbaan. In dit onderzoek hebben we een antwoord trachten te vinden op zes onderzoeksvragen, terwijl we twee hypothesen hebben getoetst. Hieronder worden de zes vragen afzonderlijk beantwoord en worden de voornaamste conclusies met betrekking tot beide hypothesen besproken.

1. In welke mate is de leeromgeving in het hoger beroepsonderwijs praktijk- en vraaggericht?

Het hoger beroepsonderwijs in het geheel is weinig praktijkgericht en nog minder vraaggericht. De sectoren Techniek en Economie scoren op zowel praktijk- als vraaggerichtheid significant lager dan de andere sectoren. Het hoger beroepsonderwijs blijkt nog erg ‘naar binnen gericht’: ervaringen buiten de school tellen niet mee voor de studie (aldus 75% van de studenten) en hun opleiding stimuleert hen niet om ervaringen op te doen buiten de school (aldus 58%). Wat studenten in hun praktijkstage gaan doen, wordt in hoge mate bepaald door de stage die ze krijgen toegewezen (42%) dan wel door de leeropdrachten die de opleiding hen (mee)geeft (23%). Op de vraag of zij in hun studieprogramma zelf keuzes kunnen maken of uit verschillende opdrachten kunnen kiezen, antwoordt 64% resp. 49% ontkennend. Slechts 11% van de studenten geeft aan dat zij op school geholpen worden om de opdrachten te kiezen die het beste bij hen passen. De conclusie is duidelijk: het hoger beroepsonderwijs is nog in hoge mate op een traditionele leest geschoeid (theorie- en aanbodgericht), dit ondanks veel retoriek waarin de eigen verantwoordelijkheid van de studenten wordt benadrukt. Veel studenten (37%) weten zich door hun opleiding resp. docenten verantwoordelijk gemaakt maar voelen zich daarin wel alleen gelaten. En 34% van de studenten geeft aan dat de docenten hen uiteindelijk toch voorschrijven hoe zij hun eigen verantwoordelijkheid moeten invullen.

Studieloopbaanbegeleiders vinden de opleidingen waarbinnen zij werken, net als de studenten, enigermate praktijkgericht en slechts in zeer geringe mate vraaggericht. De studieloopbaanbegeleiders werkzaam binnen de sectoren Techniek en Economie vinden deze sector significant minder praktijkgericht dan de studieloopbaanbegeleiders die werkzaam zijn in andere sectoren. De studieloopbaanbegeleiders werkzaam binnen de sector Economie vinden deze sector significant minder vraaggericht dan de studieloopbaanbegeleiders die werkzaam zijn in andere sectoren. Gevraagd naar wat de opleiding doet om studenten te leren een netwerk van

beroepsbeoefenaren op te bouwen, antwoordt 60% van de studieloopbaanbegeleiders dat daar geen of nauwelijks aandacht voor is.

2. Wat is de inhoud en vorm van de begeleidingsgesprekken die in het hoger beroepsonderwijs plaatsvinden tussen student en docent?

Studenten spreken verreweg het meest met medestudenten over de eigen (studie)loopbaan; met vakdocenten en studieloopbaanbegeleiders wordt hierover veel minder gesproken. Dit wordt waarschijnlijk ook veroorzaakt door het feit dat de gesprekken tussen studieloopbaanbegeleider en student slechts 1 tot 4 keer per jaar plaatsvinden. En als er wordt gesproken met studenten is dit vooral met studenten die dreigen uit te vallen. De helft van de ondervraagde studenten geeft aan dat de inhoud van het gesprek met de studieloopbaanbegeleider vooral door de laatste wordt bepaald; slechts 26% van de studenten geeft aan dat zij zelf meestal de inhoud van dit gesprek bepalen. Studenten uit de sectoren Economie en Techniek ervaren minder eigen inbreng in het gesprek met hun studieloopbaanbegeleider dan studenten uit andere sectoren. De gesprekken met de studieloopbaanbegeleider zijn meer helpend dan reflectief en gericht op concrete actie wat betreft de (studie)loopbaan. Dit wil zeggen dat de studieloopbaanbegeleiders vaker informatie geven dan dat zij de student in staat stellen tot nadenken over en handelen met betrekking tot de eigen loopbaan. Overigens vinden de meeste studenten dat de studieloopbaanbegeleider nauwelijks relevante informatie geeft over (vervolg)opleidingen (68%) en ook nauwelijks verschillende keuzemogelijkheden belicht (55%). Studenten uit de sectoren Techniek en Economie zijn het minst positief over zowel het helpende als het reflectief/actief makende karakter van de gesprekken met de studieloopbaanbegeleider. De gesprekken met de studieloopbaanbegeleider gaan vooral over de studievoortgang en niet tot nauwelijks over zelf- en toekomstbeelden van de studenten en over concrete acties die de studenten moeten of kunnen nemen gericht op werk en studie. In de sectoren Techniek en Economie wordt significant minder gesproken over zelf- en toekomstbeelden en concrete acties dan in de andere sectoren. Er is geen sprake van een vertrouwensbreuk tussen studenten en hun studieloopbaanbegeleiders, maar toch spreken de studenten in meerderheid (64%) niet met hen over wat hen echt bezighoudt in het leven. Ook op dit punt scoren de sectoren Techniek en Economie lager dan de andere sectoren.

De studieloopbaanbegeleiders geven eveneens in meerderheid (81%) aan dat de gesprekken met de studenten gemiddeld 1-4 maal per jaar en op individuele basis plaatsvinden. Zij zijn het in grote lijnen eens met de studenten wat betreft hun oordeel over de mate waarin de gesprekken worden gevoerd. Gevraagd naar wie de inhoud van het studieloopbaangesprek bepaalt, antwoordt 50% van de studieloopbaanbegeleiders dat zij dat doen, 25% dat dat in gelijke mate door hen en door de student gebeurt en 25% dat vooral de student de inhoud van het gesprek bepaalt. Studieloopbaanbegeleiders en studenten zijn het ook eens over het feit dat hun gesprekken vooral gaan over de studievoortgang. De studieloopbaanbegeleiders zijn méér dan de studenten van mening dat ze ook spreken over zelf- en toekomstbeelden en over concrete acties die de student zou moeten of kunnen ondernemen met betrekking tot de (studie)loopbaan.

3. Hoe ervaren de studieloopbaanbegeleiders in het hoger beroepsonderwijs hun eigen loopbaanontwikkeling en mogelijkheden om begeleidingsgesprekken te voeren, en hoe verhoudt dit zich tot de invulling van de begeleidingsgesprekken?

Studieloopbaanbegeleiders schatten hun eigen loopbaansucces hoog in (gemiddelde score van 3,34 op een schaal van 1-4), zij vinden zichzelf bekwaam als studieloopbaanbegeleider maar ze zijn ook van mening dat er binnen hun opleiding weinig draagvlak bestaat voor studieloopbaanbegeleiding. Ze ervaren met andere woorden weinig (onder)steun(ing) van de zijde van de vakdocenten en van het management.

Naarmate studieloopbaanbegeleiders meer draagvlak en draagkracht ervaren en meer in een situatie werken die praktijkgericht is zijn ze geneigd meer reflectieve en actief-makende gesprekken met de studenten te voeren. Of in een studieloopbaangesprek het accent vooral ligt op de studievoortgang hangt samen met het geslacht van de studieloopbaanbegeleider (vrouwen leggen meer nadruk op studievoortgang dan mannen) en met vraaggericht onderwijs (naarmate er meer sprake is van een vraaggerichte leeromgeving domineert het onderwerp 'studievoortgang' minder in de gesprekken. Of in een studieloopbaangesprek het accent vooral ligt op zelf- en toekomstbeelden wordt significant bepaald door de eigen werksituatie en daarin vooral door de draagkracht. Oftewel: naarmate een studieloopbaanbegeleider zichzelf competentier acht, zal zij/hij in het gesprek met de studenten meer het accent leggen op zelf- en toekomstbeelden van de studenten.

4. Hoe wordt de samenwerking tussen docent en praktijk in het hoger beroepsonderwijs vormgegeven, en hoe verhoudt dit zich tot de invulling van de begeleidingsgesprekken?

Liefst 77% van de studieloopbaanbegeleiders vindt de samenwerking met het bedrijfsleven op het gebied van studieloopbaanbegeleiding onvoldoende en 44% van hen verklaart zelfs dat er helemaal geen samenwerking is. In de sector Economie is significant minder sprake van samenwerking, op de voet gevolgd door de agrarische opleidingen en de sector Zorg & Welzijn. In de sector Onderwijs is het meest sprake van samenwerking (maar ook deze score ligt nog onder het schaal gemiddelde 2,5, hetgeen wil zeggen dat er nauwelijks samenwerking is). Als er al sprake is van samenwerking heeft het vooral betrekking op het maken van afspraken met mensen uit de praktijk over de begeleiding van studenten. Maar zelfs dit gebeurt maar bij de helft van de begeleiders.

Met studenten spreken over concrete acties met betrekking tot werk en loopbaan hangt samen met de ervaren samenwerking met het bedrijfsleven. Dus: hoe meer er sprake is van samenwerking met het bedrijfsleven, des te vaker zal het in de studieloopbaangesprekken met studenten gaan over concrete acties die studenten kunnen en wellicht ook moeten ondernemen met betrekking werk en loopbaan.

5. In welke mate beschikken studenten in het hoger beroepsonderwijs over loopbaancompetenties en wat is de rol van de leeromgeving hierin?

Studenten in het hoger beroepsonderwijs ontwikkelen nauwelijks loopbaancompetenties. Alleen qua loopbaanreflectie ligt de gemiddelde score net boven het schaalgemiddelde; wat betreft werkexploratie, loopbaansturing en netwerken liggen de scores onder het schaalgemiddelde. Het tweede deel van de vraag heeft betrekking op de leeromgeving. De hypothese is dat een *vraag- en praktijkgestuurde leeromgeving, waarin een dialoog plaatsvindt over de loopbaan positief is voor de ontwikkeling van loopbaancompetenties, ook als wordt gecontroleerd voor persoons- en schoolfactoren.*

Deze hypothese wordt bevestigd door de uitkomsten van de analyses. Er is een positieve samenhang tussen alle loopbaancompetenties enerzijds en een praktijk- en vraaggerichte leeromgeving anderzijds. Er is ook een positieve samenhang tussen de eigen inbreng van studenten in het gesprek met de studieloopbaanbegeleider (hét kenmerk van het bestaan van een dialoog) en alle loopbaancompetenties. Oftewel: hoe meer er sprake is van een vraag- en praktijkgerichte leeromgeving, en hoe meer er sprake is van een dialoog (dus van een gesprek met studieloopbaanbegeleiders waarin de student een duidelijke eigen inbreng heeft), des te meer is er sprake van loopbaancompetenties. Interessant is dat een helpende gespreksvorm negatief en een reflectief en actief-makende gespreksvorm positief bijdraagt aan de ontwikkeling van loopbaancompetenties. Praten over de studie draagt niet bij aan het inzetten van loopbaancompetenties, maar het praten over zelf- en toekomstbeeld en over werk en loopbaanacties wel. Dus: zowel het onderwijsprogramma als de invulling van begeleidingsgesprekken hangen samen met de mate waarin studenten bezig zijn met hun persoonlijke loopbaanontwikkeling.

6. Wat is de relatie tussen loopbaancompetenties van hbo-studenten enerzijds en hun leermotivatie, arbeidsidentiteit, keuzezekerheid en uitvaldreiging anderzijds?

Alhoewel de ondervraagde studenten een matig ontwikkelde arbeidsidentiteit hebben (gemiddelde score van 2,75 op een schaal van 1-4), zijn ze voor het grootste deel wel erg zeker van hun studiekeuze. Maar ze zijn – tegelijkertijd - matig gemotiveerd voor hun studie. Toch overwegen slechts weinigen om voortijdig met hun studie te stoppen.

Over de relatie van deze outputfactoren met loopbaancompetenties is de volgende hypothese geformuleerd: *Het beschikken over loopbaancompetenties draagt positief bij aan leermotivatie, arbeidsidentiteit en keuzezekerheid en negatief aan uitvaldreiging, ook als gecontroleerd wordt voor persoons- en schoolfactoren en voor leeromgeving.* Deze hypothese wordt slechts voor een deel bevestigd (en dus voor een deel verworpen). Werkexploratie en loopbaansturing dragen positief bij aan leermotivatie, arbeidsidentiteit en keuzezekerheid, maar ze dragen niet bij aan het beperken van uitvaldreiging. Oftewel: naarmate studenten méér werkmogelijkheden onderzoeken en méér weloverwogen keuzes maken en acties ondernemen om werk en leren aan te laten sluiten bij eigen kwaliteiten en motieven en bij uitdagingen in werk, zijn ze gemotiveerder voor de opleiding, hebben ze een beter ontwikkelde arbeidsidentiteit en beschikken ze ook over meer zekerheid wat betreft de gemaakte keuzes voor hun studie. Netwerken draagt eveneens positief bij aan arbeidsidentiteit en keuzezekerheid, maar niet aan leermotivatie en uitvaldreiging.

Loopbaanreflectie, tenslotte, draagt positief bij aan uitvaldreiging, draagt niet aantoonbaar bij aan leermotivatie, en draagt negatief bij aan arbeidsidentiteit en keuzezekerheid. Studenten die méér reflecteren over hun loopbaan overwegen vaker om hun opleiding voortijdig te staken, ze beschikken over een minder ontwikkelde arbeidsidentiteit en ze zijn ook minder zeker van de keuzes die ze in hun studieloopbaan hebben gemaakt, dan studenten die minder reflecteren. Dit kan worden verklaard doordat individuen pas gaan reflecteren over hun loopbaan wanneer ze zich onzeker voelen over de keuzes die ze tot nu toe gemaakt hebben met betrekking tot werk en studie. Reflecteren als zodanig roept onzekerheid op het doel van reflectie is immers vanzelfsprekendheden ter discussie stellen. Of het negatieve verband tussen loopbaanreflectie enerzijds en arbeidsidentiteit en keuzezekerheid anderzijds op een van deze manieren verklaard

kan worden, vereist vervolgonderzoek. Hier moeten we vooralsnog constateren dat onze hypothese dat méér loopbaanreflectie zal resulteren in méér zekerheid over werk en studie niet bevestigd wordt.